

Нагірна Н.І.

аспірант

Західноукраїнського національного університету

Nahirna Nadiia

Postgraduate Student

West Ukrainian National University

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ КОЛЕКТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Анотація. У статті визначено роль неформального сектору у забезпеченні продовольчої безпеки у контексті глобальної колективної відповідальності. Обґрунтовано основні етапи розвитку концепції продовольчої безпеки, на кожному з яких змінюється фокус колективної відповідальності, визначено зміну ролі неформальної економіки у забезпеченні продовольчої безпеки. Виявлено неоднорідні тенденції у зниженні голоду та забезпечення продовольчої безпеки. Визначено ключові ознаки глобальної колективної відповідальності. Розглянуто роль неформальної економіки у підтриманні економічної активності через рівень неформальної зайнятості. Проаналізовано на прикладі сільського господарства рівень неформальної зайнятості для країн із різним рівнем доходу та встановлено, що вона має високу стійкість у країнах із низьким доходом. Визначено функції неформального сектору у забезпеченні продовольчої безпеки. Підтверджено, що глобальна колективна відповідальність у забезпеченні продовольчої безпеки повинна враховувати поступову формалізацію неформального сектору економіки, його інклюзивну інтеграцію.

Ключові слова: глобальні трансформації, продовольча безпека, неформальна економіка, неформальна зайнятість, глобальна колективна відповідальність, доступність продуктів харчування, сільське господарство, соціальна відповідальність.

Вступ та постановка проблеми. Забезпечення глобальної продовольчої безпеки в останні десятиріччя наштовхується на низку деструктивних факторів, які поглиблюються через тісний взаємозв'язок та залежність національних економік одна від одної. Разом з тим, усі ці процеси позначаються не лише на економічних, а й на соціальних показниках: ускладнюються умови людського розвитку, та соціального прогресу, отримання повноцінного харчування; спостерігається поглиблення соціальної дивергенції та розшарування суспільств тощо. І в таких умовах для багатьох країн неформальна економіка виступає доповненням до формальної, гарантуючи мінімальний рівень продовольчої доступності. Відповідальність міжнародної спільноти полягає у тому, щоб визнати роль неформального сектору як критичного компонента продовольчої безпеки у країнах із низьким та середнім рівнем доходів. Тому міжнародні організації та уряди країн зобов'язані не залишати без уваги ті сегменти економіки, які забезпечують основні потреби вразливих (за різними ознаками) груп населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика продовольчої безпеки є предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зважаючи на її комплексний характер та багатомірність, наукові дослідження охоплюють різні питання: сільського господарства і логістики, інституційної спроможності та людського розвитку, економічної нерівності та доступності продуктів харчування. Численні аналітичні дослідження як щодо глобального

виміру продовольчої безпеки, так і її національних особливостей, проводять міжнародні організації (ООН, ФАО, Світовий банк та ін.). Питанням продовольчої безпеки приділяли увагу науковці В. Антощенко [1], М. Бабич [20], В. Залізнюк [4], І. Івашук та І. Карп [21], І. Стеців [6] та ін. Разом з тим, недостатньо розкритими є питання інтеграції неформальної економіки у інституційне забезпечення продовольчої безпеки, коли доступ до формальних ринків є обмеженим, і вплив на ці процеси глобальної колективної відповідальності.

Мета статті – обґрунтування ролі неформального сектору у забезпеченні продовольчої безпеки та ідентифікація основних ознак й завдань глобальної колективної відповідальності у цих процесах.

Результати дослідження. У більшості наукових досліджень [1] питання забезпечення продовольчої безпеки асоціюється із доступом населення до продуктів харчування та повноцінного харчування, тоді як інші фактори, наприклад, розвиток сільськогосподарського виробництва, постачання продуктів харчування з-закордону, транспортно-логістичні мережі виступають додатковими чинниками. Такою є і позиція ФАО, відповідно до якої «продовольча безпека існує, коли всі люди, у будь-який час, мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі для задоволення своїх дієтичних потреб та харчових уподобань для активного та здорового життя» [2]. Разом з тим, процеси глобалізації вносять свої корективи у розуміння та вирішення глобальних проблем, серед яких пріоритетною є забезпечення продовольчої

безпеки, бо змінюються як умови, так і можливості населення у доступі до продуктів харчування, потреби та детермінанти людського розвитку. Тому поділяємо думку українських дослідників, що концепція продовольчої безпеки еволюціонує і «новий вектор міжнародної та національної політики у вирішенні проблеми забезпечення продовольчої безпеки набув ознак гуманізації соціально-економічних відносин» [3]. Аналізуючи концепції продовольчої безпеки, В. Залізнюк окреслює п'ять етапів еволюції її вимірювання і розуміння, «яка була обумовлена поглибленням поділу праці, змінами в рівні життя населення, а також науково-технічним прогресом» [4], а шостий є в процесі становлення і поєднує питання продовольчої безпеки і безпеки харчування. Тому періодизація досі залишається суперечливим питанням, адже є дослідження, в яких виокремлюють як п'ять, так і три етапи [4].

Узагальнюючи існуючі підходи до періодизації концептуальних основ продовольчої безпеки, визначимо етапи та їх основні характеристики (табл. 1). На кожному з цих етапів проявляються елементи глобальної колективної відповідальності, проте модель еволюціонує разом з глобальними викликами у сфері продовольчої безпеки та зміною взаємозв'язків між країнами, секторальними змінами в економіці, соціальною дивергенцією (конвергенцією), тому, відповідно, змінювалася також роль неформальної економіки у забезпеченні продовольчої безпеки.

На початковому етапі концепція колективної відповідальності обмежувалась лише підтримкою через міжнародну продовольчу допомогу у випадку настання катастрофічних неврожаїв або стихійних лих, в межах гуманітарних програм, і, в основному, її отримували країни, що розвиваються. У цей період неформальна економіка щодо забезпечення продовольчої безпеки

розглядалася як другорядна сфера, яка не мала стратегічного значення, і це було певним прорахунком. Також під впливом глобальних продовольчих криз розпочалося формування інституційного базису глобальної колективної відповідальності та реалізація проектів технічної допомоги.

В умовах посилення соціально-економічної нестабільності, особливо в країнах із недостатньо розвинутою інституційною спроможністю, починає зростати усвідомлена роль неформального сектору економіки як механізму забезпечення продовольчої безпеки. Саме неформальні ринки та вулична торгівля відігравали дедалі важливішу роль у доступі населення, насамперед найбільш вразливих соціальних груп, до продуктів харчування. У 1981 р. була опублікована книга економіста, лауреата Нобелівської премії Амартія Сена (Amartya Sen), яка вплинула на розуміння глибинних причин голоду і бідності [5], бо не завжди зниження загальних показників голоду свідчить про вирішення проблеми, існують прошарки населення, для яких нестабільність доходу тільки поглиблює соціальну дивергенцію. Для другого періоду характерним стало дослідження продовольчої безпеки через таку категорію як «доступність», яка визначається рівнем доходу та можливістю придбати їжу; усвідомлення права людини на їжу та соціальна відповідальність держави, міжнародних інституцій, громадянського суспільства.

У 2000–2010-х рр. процеси глобалізації суттєво змінюють глобальні ланцюги постачання з акцентом на їхню стабільність, а пріоритетними для продовольчої безпеки стають якість харчування та безпечність. Концепція колективної відповідальності набуває рис багаторівневої архітектури, де поєднуються глобальні норми, національні політики та місцеві ініціативи. Тому

Таблиця 1

Етапи розвитку концепції продовольчої безпеки

Етап	Основна ідея	Ключові концепції	Глобальна колективна відповідальність
1970–1980-ті	Фокус на збільшенні сільськогосподарського виробництва та наявності продуктів харчування (availability). Продовольча безпека розглядається в контексті глобальної пропозиції.	Наявність (availability)	Фокус на аграрній допомозі та міжнародній підтримці країн, що розвиваються.
1990-ті	Економічна доступність (access) набуває важливого значення, до уваги береться рівень доходу та можливість придбати їжу. Відбувається відхід від виключно аграрного підходу.	Доступність (access)	Доповнення соціальної відповідальності урядів, прав людини у доступі до їжі.
2000–2010-ті	Додаються аспекти якості харчування та безпеки споживання (utilization) та стабільності (stability) постачання. Актуалізація питання сезонності та криз.	Використання (utilization), стабільність (stability)	Глобальні ланцюги постачання, роль донорів та корпорацій у забезпеченні продовольчої стабільності.
2010–2020-ті	Фокус на урбаністичній продовольчій безпеці: продовольчі пустелі та оазиси, роль цифрових технологій та інновацій. ESG, цифрова трансформація.	Просторова справедливість, цифрові платформи, ESG	ESG, міжнародні стандарти, інтеграція цифрових технологій у глобальне управління продовольчими системами.

Джерело: систематизовано автором

поділяємо думку науковців, що «зростання глобальних викликів продовольчій безпеці... зумовлює потребу в упровадженні ефективних економічних механізмів державного управління, що дозволять забезпечити не лише наявність продовольства, але й його економічну доступність, якість і сталість» [6].

Сучасний етап (після 2010-х років) характеризується інтеграцією принципів ESG (екологічна та соціальна відповідальність), цифровою трансформацією та акцентом на сталому розвитку. У цьому контексті важливо змінювати концепції продовольчої безпеки, на чому наголошують дослідники в контексті урбанізації та зростання чисельності міського населення [7].

З'являються нові інструменти колективної відповідальності, зокрема міжнародні стандарти корпоративної соціальної відповідальності, цифрові платформи відстеження ланцюгів постачання та фінансування інноваційних рішень для боротьби з продовольчими пустелями. Такий підхід дозволяє врахувати не лише національні інтереси, а й глобальні ризики, що створює передумови для побудови більш стійкої та справедливої продовольчої системи. У дослідженні "Reimagining Global Governance for Food Security" цілком вірно зазначається, що «терміново необхідна радикальна трансформація того, як міжнародна спільнота вирішує питання продовольчої і харчової безпеки. Ця трансформація повинна зосередитися на спільній відповідальності урядів, багатосторонніх установ та ширшого глобального управління продовольчою безпекою» [8].

Підтвердженням необхідності глобальних трансформацій є аналіз динаміки недоїдання (undernourishment) населення за даними FAO та Our World in Data, що свідчить про неоднорідні тенденції у зниженні голоду за останні два десятиліття. На глобальному рівні спостерігається поступове зниження частки недоїдання: з приблизно 15% у 2000 р.

до 8% у 2015 р. (рис. 1). Ця позитивна динаміка значною мірою була зумовлена зростанням виробництва харчових продуктів, покращенням інфраструктури постачання та розвитком програм соціальної підтримки. Проте, після 2015 року глобальний тренд стабілізувався, а в окремих регіонах навіть помітні зворотні процеси, що може бути наслідком пандемії COVID-19, збройних конфліктів, економічних потрясінь та зміни клімату. Особливо критична ситуація спостерігається в країнах на південь від Сахари, де є структурні проблеми економіки, політична нестабільність, вразливість до кліматичних змін, що продовжують обмежувати доступність продуктів харчування для значної частини населення. У цьому регіоні недоїдання залишалося на рівні близько 25% у 2023 р., незважаючи на деяке покращення у 2000–2015 рр. У Південно-Східній Азії та Південній Америці спостерігається найбільш стійке зниження недоїдання. У цих регіонах частка населення, що страждає від голоду, у період 2000–2015 рр. знизилася майже втричі, а після цього стабілізувалася на низькому рівні (близько 5–6%).

Ключовою характеристикою моделі колективної відповідальності є синергія між різними рівнями: глобальний рівень формує нормативно-правову та фінансову основу, національний – розробляє політики й інституційні механізми, а локальний рівень реалізує програми та враховує особливості територій. Основними ознаками глобальної колективної відповідальності є: спільне визнання проблем голоду, міжнародно-правові та політичні рамки, підтримка країно-орієнтованого підходу, механізми фінансової солідарності, обмін знаннями та технологіями, гуманітарна відповідальність, узгодження політик на глобальному рівні, врахування інтересів вразливих груп населення, екологічна та кліматична відповідальність, прозорість і підзвітність (табл. 2).

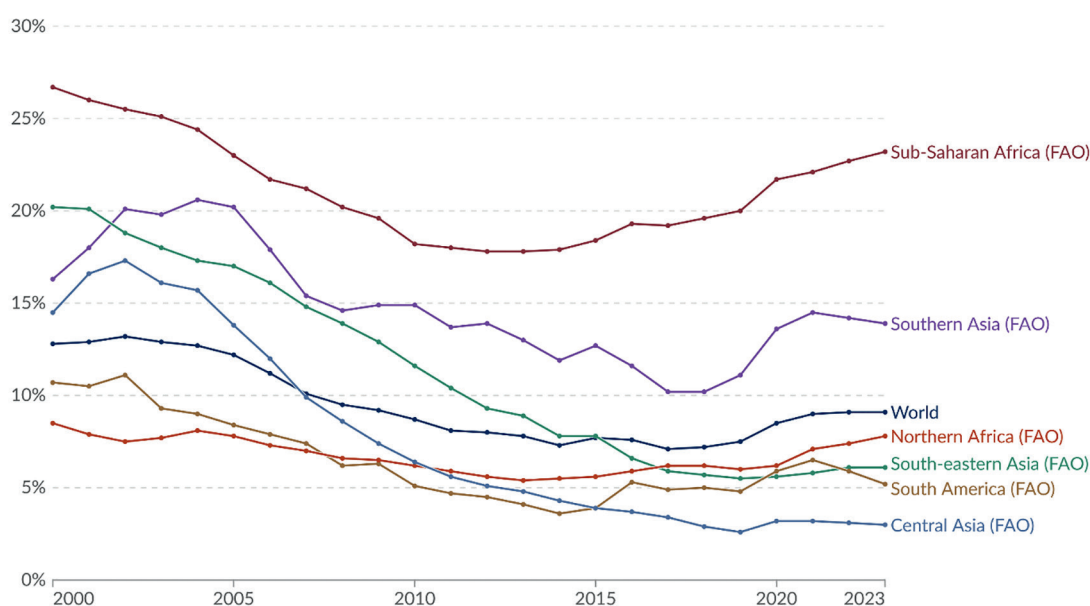

Рис. 1. Динаміка частки населення, що недоїдає

Джерело: [9]

Таблиця 2

Ознаки глобальної колективної відповідальності у забезпеченні продовольчої безпеки

№	Ознака	Зміст ознаки та приклади реалізації	Учасники	Очікуваний результат
1	Спільне визнання проблеми голоду як глобальної	Голод і недоїдання розглядаються не як внутрішня проблема окремої країни, а як глобальний виклик, що потребує міжнародної співпраці.	ООН, FAO, WFP, Світовий банк, уряди країн	Формування глобального порядку денного; мобілізація зусиль міжнародної спільноти
2	Міжнародно-правові та політичні рамки	Укладання міжнародних угод, стратегій, які закріплюють спільну відповідальність.	ООН, міжнародні організації, уряди країн	Узгодження політик та зобов'язань; прозора взаємодія
3	Підтримка країно-орієнтованого підходу (country-led approach)	Кожна держава несе відповідальність за продовольчу безпеку, а міжнародні організації та донори підтримують її стратегії.	Уряди країн, міжнародні організації, донори	Зміцнення національної спроможності забезпечення продовольчої безпеки
4	Механізми фінансової солідарності	Глобальні та регіональні фонди (WFP, Світовий банк, IFAD), що акумулюють кошти для підтримки продовольчої безпеки вразливих країн.	Міжнародні фінансові установи, донори, уряди	Залучення ресурсів для подолання гострих криз і підтримання розвитку сільського господарства
5	Обмін знаннями та технологіями	Створення міжнародних наукових центрів, платформ для поширення інновацій, спільних проєктів.	Наукові центри, університети, науковці	Підвищення продуктивності, кліматична стійкість
6	Гуманітарна відповідальність	Спільна участь у наданні продовольчої допомоги під час криз (конфлікти, стихійні лиха).	WFP, гуманітарні організації, уряди	Забезпечення базових потреб населення у надзвичайних ситуаціях
7	Узгодження політик на глобальному рівні	Форми багатосторонньої координації (наприклад, CFS), де представники урядів, бізнесу, недержавних організацій спільно виробляють рекомендації.	ООН, CFS, уряди, бізнес, НО	Єдина стратегія дій; підвищення ефективності програм
8	Врахування інтересів вразливих груп населення	Залучення до прийняття рішень фермерів, жінок, корінних народів для справедливого розподілу продовольчих ресурсів.	Недержавні організації, уряди, місцеві громади	Справедливий доступ до продовольства; зменшення нерівності
9	Екологічна та кліматична відповідальність	Орієнтація на сталі та екологічні підходи виробництва продовольства, врахування змін клімату та захист ресурсів.	Уряди, бізнес, науковці, фермери	Збереження довкілля; стійке виробництво
10	Прозорість і підзвітність	Механізми моніторингу (Глобальний звіт про продовольчі кризи, FAO Food Insecurity Experience Scale), відкритий обмін даними.	ООН, уряди, аналітичні центри, громадськість	Запобігання корупції; підвищення довіри до системи продовольчої безпеки

Джерело: складено автором

Як підтверджують дослідження ООН, неформальна економіка продовжує відігравати значну роль у підтриманні економічної активності, охоплюючи приблизно 80 % підприємств у всьому світі, понад 60 % економічно активного населення світу, тобто близько 2 млрд осіб, отримують доходи саме в цьому секторі [10]. Суттєвим чинником зростання неформальної економіки стало поширення нетипових форм зайнятості, бо внаслідок розвитку цифрових технологій та цифрових платформ ринок праці зазнає значних трансформацій, відповідно це сприяє розширенню сфери неформальності, переходу із формального сектору у гібридну зайнятість.

На основі результатів дослідження Програми розвитку ООН (ПРООН) проаналізуємо рівень зайнятості працівників в неформальному секторі сільського господарства, використавши показник «Частка зайнятості поза межами формального

сектору за економічною діяльністю (%), сільське господарство» у 2010 та 2022 рр. [10]. Рівень неформальної зайнятості в сільському господарстві у 2010 р. був вкрай високим в країнах із низьким рівнем доходів – аналізований показник часто перевищував 90 % (зокрема, це мало місце в Індії, Перу, Пакистані, Бангладеші та Гондурасі). Для країн із високим рівнем доходів (наприклад, Люксембургу, Швейцарії, Ісландії) цей показник мав мінімальні значення, не перевищуючи, як правило, 10 %. У країнах із рівнем доходів вище середнього рівень неформальної зайнятості залишався помірним, значення показника коливалося в межах 20–60 % (зокрема, це спостерігалось в Польщі, Угорщині, Латвії). У країнах із рівнем доходів, нижчим від середнього, аналізований показник становив 60–90 % (Мексика, Туреччина). Така розбіжність свідчить про існування значних структурних

економічних відмінностей між країнами з різними рівнями економічного розвитку.

За останні десятиліття завдяки глобальним трансформаціям і залученню проектів підтримки з боку міжнародних організацій, окремим країнам вдалося значно покращити свої показники, проте ряд країн не змогли суттєво перевести неформальний сектор сільського господарства в формальну площину. Наприклад, Міжнародною організацією праці для переходу від неформальної до формальної економіки було розроблено Рекомендації № 204 [11], тим більше що існують розбіжності у розумінні неформальної зайнятості [12], та започатковано проект з метою впровадження стандартів праці для сезонних працівників та підвищення кваліфікації працівників у неформальному секторі у Танзанії [13]; Світовим банком були реалізовані проекти у В'єтнамі, одним із яких був "Vietnam Sustainable Agriculture Transformation Project (VnSAT)", спрямований на покращення сільськогосподарських практик у 13 провінціях та підвищення ефективності агропродовольчих ланцюгів у сферах вирощування рису та кави [14].

У країнах із високим рівнем доходу процес формалізації трудових відносин у сільському господарстві переважно завершено, що свідчить про високий рівень захищеності працівників та розвинуті механізми регулювання зайнятості. Проте у країнах із середнім і низьким рівнем доходу (рис. 2) домінують неформальні трудові відносини, що обумовлено відсутністю належної інституційної бази, слабким наглядом за дотриманням трудового законодавства

та обмеженими можливостями для формальної зайнятості в аграрному секторі, разом з тим, без цього неформального сектору буде вкрай важко підтримати рівень продовольчої безпеки в таких країнах.

У таких країнах, як Руанда та Сенегал, протягом усього досліджуваного періоду спостерігався стабільно високий рівень неформальної зайнятості у сільському господарстві (95–100 %), що свідчить про низьку ефективність заходів щодо формалізації аграрного ринку праці та домінування дрібних фермерських господарств. У Туреччині зберігається стабільно високий рівень неформальної зайнятості у сільському господарстві без суттєвих тенденцій до зниження, що обумовлене просторовою структурою сільськогосподарського виробництва і потребує продовження інституційних реформ.

У країнах Латинської Америки (наприклад, Гватемалі, Гондурасі, Перу) рівень неформальної зайнятості залишався стабільно високим у досліджуваному періоді – від 80 % до 90 %, хоча деякі країни (наприклад, Перу) демонструють поступову тенденцію до зниження, що може бути пов'язано з державними програмами розвитку сільського господарства та формалізації зайнятості. В Уругваї спостерігається наступна динаміка: початково рівень неформальної зайнятості становив близько 60 % (через домінування дрібних фермерських господарств, сезонність робіт, тощо), однак після 2014 р. відбулося різке зниження цього показника до 30–35% [10]. Це свідчить про потенційно успішні інституційні та соціально-економічні реформи, спрямовані на формалізацію

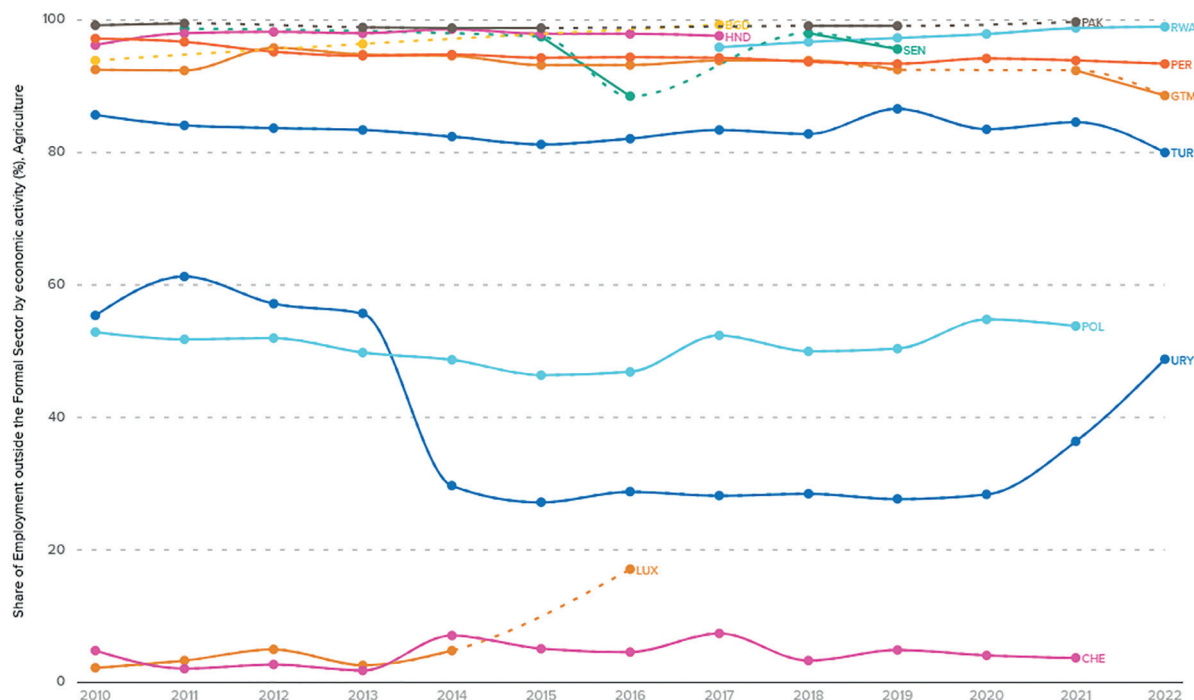

Рис. 2. Динаміка частки зайнятості поза формальним сектором за видами економічної діяльності (%), сільське господарство, в окремих країнах світу

Джерело: [10]

праці в аграрному секторі, фермерські господарства отримали підтримку держави, активно впроваджувалася цифровізація аграрного сектору, зросли вимоги та контроль з боку держави за укладенням трудових контрактів. Однак після 2020 р. спостерігається повторне зростання показника до 50 %, що було зумовлене пандемією COVID-19 (багато дрібних фермерів та найманих працівників втратили контракти і були змушені працювати неофіційно, без соціального захисту); посиленням контролю держави за вирішенням проблем в соціальному секторі і охороні здоров'я, та зменшенням контролю в аграрному секторі; економічною кризою.

Отримані результати підтверджують, що рівень неформальної зайнятості у сільському господарстві демонструє високу стійкість у країнах із низьким доходом. Це свідчить про глибокі структурні проблеми, зокрема недостатній рівень інституційного розвитку, слабкість системи соціального захисту, нерозвиненість агропромислових ланцюгів та обмежений доступ до фінансування. У країнах із середнім доходом присутні змішані тенденції: частина з них демонструє певний прогрес у формалізації ринку, тоді як інші залишаються в зоні значної неформальності. У країнах із високим доходом низький рівень неформальної зайнятості в сільському господарстві пояснюється ефективністю ринкових інституцій та соціальної політики.

Аграрний сектор – це лише один із аспектів неформальної економіки, тому слід врахувати, що питання продовольчої безпеки це не тільки виробництво, а й транспортно-логістичні послуги, роздрібна торгівля, що забезпечують доступність продуктів харчування. Інституційний та інфраструктурний розвиток логістичних сервісів та роздрібно мережі залишається важливим аспектом забезпечення продовольчої безпеки [15]. Незважаючи на численні виклики, неформальний сектор, особливо в сільському господарстві та торгівлі, виконує важливі функції в економічних системах, щоб підтримати продовольчу безпеку: забезпечує доступність продуктів харчування там, де відсутні великі маркети та роздрібні мережі, або де населення не має фінансової можливості купувати дорогі продукти, що гарантує їм базовий рівень продовольчої безпеки; знижує рівень безробіття, надаючи роботу мільйонам людей; швидко адаптується до економічних та соціальних викликів.

Наприклад, Індія – країна, яка є одним із провідних виробників продуктів харчування і важливим гравцем в глобальній продовольчій системі, а сільське господарство є основою індійської економіки.

Як зазначається у Економічному огляді 2024–2025, який був представлений у Парламенті Індії, «в останні роки сільськогосподарський сектор Індії демонструє стійке зростання, в середньому на 5 % щорічно з 2017 по 2023 фінансовий рік, демонструючи стійкість, незважаючи на труднощі. У другому кварталі 2024–2025 фінансового року сільськогосподарський сектор зафіксував темпи зростання на рівні 3,5 %. Валова додана вартість сільського господарства та суміжних секторів покращилася з 24,38% у 2015 фінансовому році до 30,23 % у 2023 фінансовому році» [16]. Разом з тим, Індія, яка є членом G20, має найгірші показники, які характеризують стан продовольчої безпеки. Серед 113 країн у Рейтингу глобального індексу продовольчої безпеки Індія посіла у 2022 р. 68 місце із показником 58,9 [17]. Для порівняння: Австралія – 74,4; Бразилія – 65,1; Аргентина – 64,8; Канада – 79,1; Японія – 79,5; Туреччина – 65,3. Оцінюючи профіль харчування Індії виявлено наступні тенденції: країна демонструє обмежений прогрес у досягненні глобальних цілей у сфері харчування; станом на 2022 р. поширеність недоїдання становила 16,3 %; показник хронічного недоїдання серед дітей – 30,9 %, тобто це майже третина дітей країни [17]; «34,7% дітей віком до 5 років страждають від проблеми затримки росту, що вище за середній показник по Азійському регіону (21,8%). 17,3% дітей віком до 5 років страждають від анемії, що вище за середній показник по Азійському регіону (8,9%) та є одним з найвищих показників у світі» [18]. Разом з тим, слід враховувати специфіку індійської економіки, її структуру за видами діяльності та зайнятість населення у неформальному секторі. Так, у 2017–2018 рр. в Індії 461,52 млн осіб були працевлаштовані, з них більше 67% проживають у сільській місцевості [19], але значна частина населення є самозайнятими особами, тимчасово працює у сільському господарстві (сезонні працівники), які не мають достатньо соціальної підтримки та захисту. Для Індії роль неформальної економіки є критичною (табл. 3): «90 % усіх працівників працюють за неформальними умовами. У міських районах та у Делі частка неформально зайнятих дещо нижча – приблизно 80 %. На національному рівні 92 % жінок і 90 % чоловіків працюють у неформальному секторі» [19]. Тому забезпечення продовольчої безпеки потребує обов'язкового врахування неформального ринку праці та інклюзивної політики формалізації.

У періоди криз чи непередбачуваних явищ неформальні ринки демонструють високу адаптивність і здатність швидко відновлювати торгівлю,

Таблиця 3

Зайнятість та неформальна зайнятість в Індії, (млн осіб/%), 2017–2018 рр.

Регіон	Загальна зайнятість			Неформальна зайнятість		
	Всього	Жінки	Чоловіки	Всього	Жінки	Чоловіки
Індія	461,52 (100)	104,95 (22,7%)	356,58 (77,3%)	415,23 (90,0%)	96,16 (91,6%)	319,06 (89,5%)
Міська Індія	150,25 (100)	29,91 (19,9%)	120,33 (80,1%)	119,00 (79,2%)	23,45 (78,4%)	95,55 (79,4%)
Делі	6,09 (100)	0,91 (14,9%)	5,18 (85,1%)	4,92 (80,7%)	0,69 (76,4%)	4,22 (81,5%)

Джерело: [19]

забезпечувати продуктами, як правило локального виробництва, місцеве населення навіть тоді, коли офіційні канали зазнають перебоїв через порушення логістичних маршрутів; виконують функцію посередника між споживачами і дрібними виробниками та фермерами, які не можуть збути свою продукцію на офіційних ринках (особливо це відбувається в країнах, де жорсткий контроль за офіційним ринком), але це, в свою чергу, диверсифікує систему постачання продуктів і підвищує її стійкість до викликів, формує короткі ланцюги постачання (у багатьох країнах вони довели свою ефективність у вирішенні проблем продовольчої безпеки [20]). Ці функції особливо проявилися під час пандемії COVID-19, коли глобальні ланцюги постачання зазнали серйозних порушень, відбулася переорієнтація фінансування, зменшилася купівельна спроможність населення [21]. У багатьох країнах саме неформальні продовольчі ринки залишалися ключовим джерелом продуктів харчування для населення. Досліджуючи можливості співіснування неформального та формального ринків, дослідники емпірично підтверджують цю можливість, при чому при певних умовах ринки не конфліктують один з одним [22].

Таким чином, неформальний сектор економіки демонструє тісну взаємодію з формальними ринками, утворюючи своєрідну гібридну модель економічної діяльності, яка об'єднує великі суб'єкти господарювання (виробників, оптових трейдерів, роздрібні мережі), сучасні логістичні ланцюги (зокрема, холодильні сховища, транспортні та переробні підприємства), а також виробників й продавців, які реалізують продукцію через традиційні ринки, вуличну торгівлю та інші канали неформального обігу. Такий симбіоз сприяє поглибленню взаємозв'язків між формальними та неформальними сегментами ринку та створює складну економічну

екосистему, здатну підтримати певний рівень продовольчої безпеки.

Висновки. В останні роки, незважаючи на значні зусилля міжнародної спільноти й країн, певний прогрес у вирішенні проблем бідності та голоду, зростає вразливість продовольчих систем до глобальних викликів. Серед ключових факторів можна виокремити: порушення ланцюгів постачання під час пандемії, що змінило фокус на локальні ринки, високий рівень інфляції та нестабільність цін на продукти харчування, загострення військових конфліктів, зміни клімату та умов ведення сільського господарства. Проведене дослідження підтверджує як досягнення в окремих регіонах, так і зростаючу потребу у подальшій координації глобальних зусиль для забезпечення продовольчої безпеки. Тому на часі формування новітньої інтегрованої моделі глобальної колективної відповідальності, яка враховує соціально-економічні, політичні та екологічні чинники. Завданням глобальної колективної відповідальності є недопущення ініціатив та заходів, які б із негативними наслідками трансформували продовольчу систему, особливо це актуальне для країн із середнім та низьким рівнем доходів. Глобальна колективна відповідальність у забезпеченні продовольчої безпеки має бути спрямована і на створення умов для поступової формалізації неформального сектору економіки, його інклюзивної інтеграції, разом з тим, цей процес не має зруйнувати його гнучкості та доступності. Таким чином, колективна відповідальність має фокусуватися на недопущення дискримінації в доступі до продуктів харчування (наприклад, за гендерною або етнічною ознаками), захисті прав працівників у неформальному секторі, запровадженні трудових стандартів, що дають право на соціальний захист. Сукупність цих заходів формує основу для трансформації неформального сектору та збереження його ролі у забезпеченні продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Антощенко В., Семперович І. Основи глобального продовольчого забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3385> (дата звернення: 04.06.2025).
2. Food Security. FAO. *Policy Brief*. June. 2006. Issue 2. URL: https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Coept_Note.pdf (дата звернення: 04.06.2025).
3. Мудрак Р., Лагодієнко В., Осіпова А., Фротер О. і Соколюк К. Концепція продовольчої безпеки: теорія і українська практика. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2024. Том 1 (54). С. 452–470. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4194> (дата звернення: 04.06.2025).
4. Залізнюк В. П. Еволюція поняття та підходів щодо виміру продовольчої безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249> (дата звернення: 04.06.2025).
5. Sen A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford: Clarendon Press. 1981. URL: <https://gdsnet.org/Sen1982PovertyandFaminesBook.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
6. Стеців І. С. Міжнародний досвід застосування та розвитку економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. *Agricultural and Resource Economics*. 2024. Vol. 11. № 1. Р. 96–134. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/796> (дата звернення: 30.05.2025).
7. Crush J., Battersby J. *Rapid Urbanization, Urban Food Deserts and Food Security in Africa*. 2016. URL: <https://www.scribd.com/document/807756329/Rapid-Urbanisation-Urban-Food-Deserts-and-Food-Security-in-Africa-1st-Edition-Jonathan-Crush-download-pdf> (дата звернення: 30.05.2025).
8. Reimagining Global Governance for Food Security. URL: https://www.kofiannanfoundation.org/wp-content/uploads/2025/02/Reimagining-Global-Governance-for-Food-Security_KACFS-Final-Report_2025.pdf (дата звернення: 06.06.2025).
9. Hunger and Undernourishment. URL: <https://ourworldindata.org/hunger-and-undernourishment> (дата звернення: 06.06.2025).

10. Informal Economy Data Explorer. 2022. URL: <https://data.undp.org/insights/informal-economy> (дата звернення: 02.06.2025).
11. R204 – Transition from the Informal to the Formal Economy Recommendation, 2015 (No. 204). ILO. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R204 (дата звернення: 04.06.2025).
12. Sankaran Kamala. Transition from the Informal to the Formal Economy: The Need for a Multi-faceted Approach. *Indian J Labour Econ*. 2022. Vol. 65(3). P. 625–642. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36164561/> (дата звернення: 02.06.2025).
13. Decent Work for Sustainable Development in Tanzania. ILO. 217. URL: <https://www.ilo.org/resource/article/decent-work-sustainable-development-tanzania> (дата звернення: 06.06.2025).
14. Vietnam: Sustainable Agriculture Transformation Project (VnSAT). World Bank. 2014. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/114591468131386991/pdf/E46690v20EA0Bo00disclosed0110170140.pdf> (дата звернення: 06.06.2025).
15. From Farm to Table – Your Food Supply Chain Explained. URL: <https://glc-inc.com/2023/03/from-farm-to-table-your-food-supply-chain-explained/>
16. India's agriculture sector demonstrates resilience, average growth rate of 5 per cent during fy17 to fy23: economic survey. URL: <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2097960&utm> (дата звернення: 06.06.2025).
17. Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index#rankings-and-trends> (дата звернення: 30.05.2025).
18. Country Nutrition Profiles. India. URL: <https://globalnutritionreport.org/resources/nutrition-profiles/asia/southern-asia/india> (дата звернення: 04.06.2025).
19. Informal Workers in India: A Statistical Profile. URL: <https://www.wiego.org/research-library-publications/informal-workers-india-statistical-profile/> (дата звернення: 02.06.2025).
20. Бабич М. М. Типи та критерії коротких ланцюгів постачання. *Інноваційна економіка*. 2018. № 1–2. С. 108–113.
21. Іващук І. О., Карп І. М. Дивергентні зміни в продовольчому секторі. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3–4. С. 5–11.
22. Nejat Anbarci, Pedro Gomis-Porqueras, Pivato Marcus. Formal and informal markets: A strategic and evolutionary perspective. 2012. URL: <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/42513.html> (дата звернення: 07.06.2025).

References:

1. Antoshchenkova V., Semperovych I. (2024). Osnovy hlobalnoho prodovolchoho zabezpechennia. [Fundamentals of Global Food Security]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 59. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3385> (accessed: 04.06.2025).
2. Food Security. (2006). FAO. *Policy Brief*. June. Issue 2. Available at: https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Coept_Note.pdf (accessed: 04.06.2025).
3. Mudrak R., Lahodiienko V., Osipova A., Froter O. i Sokoliuk K. (2024). Kontseptsiiia prodovolchoi bezpeky: teoriia i ukrainska praktyka. [The concept of food security: theory and ukrainian practice]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. Tom 1 (54). S. 452–470. Available at: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4194> (accessed: 04.06.2025).
4. Zalizniuk V. P. (2016). Evoliutsiia poniattia ta pidkhodiv shchodo vymiru prodovolchoi bezpeky. [Evolution of the concept and the food security measures]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 8. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249> (accessed: 04.06.2025).
5. Sen A. (1981). Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Clarendon Press. Available at: <https://gdsnet.org/Sen1982PovertyandFaminesBook.pdf> (accessed: 01.06.2025).
6. Stetsiv I. S. (2024). Mizhnarodnyi dosvid zastosuvannia ta rozvytku ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia prodovolchoiu bezpekoiu. [International experience in applying and developing the economic mechanism of public administration of food security]. *Agricultural and Resource Economics*. Vol. 11. № 1. P. 96–134. Available at: <https://are-journal.com/are/article/view/796> (accessed: 30.05.2025).
7. Crush J., Battersby J. (2016). Rapid Urbanization, Urban Food Deserts and Food Security in Africa. Available at: <https://www.scribd.com/document/807756329/Rapid-Urbanisation-Urban-Food-Deserts-and-Food-Security-in-Africa-1st-Edition-Jonathan-Crush-download-pdf> (accessed: 30.05.2025).
8. Reimagining Global Governance for Food Security. Available at: https://www.kofiannanfoundation.org/wp-content/uploads/2025/02/Reimagining-Global-Governance-for-Food-Security_KACFS-Final-Report_2025.pdf (accessed: 06.06.2025).
9. Hunger and Undernourishment. Available at: <https://ourworldindata.org/hunger-and-undernourishment> (accessed: 06.06.2025).
10. Informal Economy Data Explorer. (2022). Available at: <https://data.undp.org/insights/informal-economy> (accessed: 02.06.2025).
11. R204 – Transition from the Informal to the Formal Economy Recommendation, (No. 204). (2015) ILO. Available at: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R204 (accessed: 04.06.2025).
12. Sankaran Kamala. (2022). Transition from the Informal to the Formal Economy: The Need for a Multi-faceted Approach. *Indian J Labour Econ*. Vol. 65(3). P. 625–642. Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36164561/> (accessed: 02.06.2025).
13. Decent Work for Sustainable Development in Tanzania. ILO. (2017). Available at: <https://www.ilo.org/resource/article/decent-work-sustainable-development-tanzania> (accessed: 06.06.2025).

14. Vietnam: Sustainable Agriculture Transformation Project (VnSAT). World Bank. (2014). Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/114591468131386991/pdf/E46690v20EA0Bo00disclosed0110170140.pdf> (accessed: 06.06.2025).
15. From Farm to Table – Your Food Supply Chain Explained. Available at: <https://glc-inc.com/2023/03/from-farm-to-table-your-food-supply-chain-explained/>
16. India's agriculture sector demonstrates resilience, average growth rate of 5 per cent during fy17 to fy23: economic survey. Available at: <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2097960&utm> (accessed: 06.06.2025).
17. Global Food Security Index 2022. (2022). Available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index#rankings-and-trends> (accessed: 30.05.2025).
18. Country Nutrition Profiles. India. Available at: <https://globalnutritionreport.org/resources/nutrition-profiles/asia/southern-asia/india> (accessed: 04.06.2025).
19. Informal Workers in India: A Statistical Profile. Available at: <https://www.wiego.org/research-library-publications/informal-workers-india-statistical-profile/> (accessed: 02.06.2025).
20. Babych M. M. (2018). Типы та критерії коротких ланцюгів постачання. [Types and criteria of short supply chains]. *Innovatsiina ekonomika*. № 1–2. S. 108–113.
21. Ivashchuk I. O., Karp I. M. (2021). Divergentni зміни в продовольчому секторі. [Divergent changes in the food sector]. *Innovatsiina ekonomika*. № 3–4. S. 5–11.
22. Nejat Anbarci, Pedro Gomis-Porqueras, Pivato Marcus. (2012). Formal and informal markets: A strategic and evolutionary perspective. Available at: <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/42513.html> (accessed: 07.06.2025).

THE ROLE OF THE INFORMAL ECONOMY IN ENSURING FOOD SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBAL COLLECTIVE RESPONSIBILITY

Summary. The article defines the role of the informal sector in ensuring food security. It confirms the multidimensional nature of food security, the concept of which is evolving and acquiring new features. The study substantiates the main stages of development of the concept of food security and identifies changes in the role of the informal economy in ensuring it. It has been established that under the influence of the global food crises of the 1970s, the formation of the institutional basis for global collective responsibility began. In the period from 2000 to 2010, the concept of collective responsibility acquired the features of a multi-level architecture. The paper confirms that, at the present stage, global collective responsibility encompasses ESG, international standards, and the integration of digital technologies into global food systems management. It substantiates the emergence of new collective responsibility tools and the need for further transformation, given the mixed trends in reducing hunger and ensuring food security. Key features of global collective responsibility have been identified, including joint recognition of hunger issues, international legal and political frameworks, financial solidarity mechanisms, humanitarian responsibility, global policy coordination, consideration of the interests of vulnerable groups, etc. The role of the informal economy in sustaining economic activity through informal employment levels and, consequently, maintaining food security is examined. The study analyses the level of informal employment in agriculture in countries with different income levels and finds that it is highly stable in low-income countries. It identifies the reasons for this situation. The functions of the informal sector in ensuring food security have been identified. It has been confirmed that it reduces unemployment, quickly adapts to economic and social challenges, and forms short supply chains. The research proves that the informal sector of the economy is closely linked to formal markets, therefore global collective responsibility for ensuring food security must take into account the gradual formalisation of the informal sector of the economy and its inclusive integration.

Keywords: global transformations, food security, informal economy, informal employment, global collective responsibility, food accessibility, agriculture, social responsibility.